

PRESEK

List za mlade matematike, fizike, astronome in računalnikarje

ISSN 0351-6652

Letnik 17 (1989/1990)

Številka 4

Strani 239-240

Marijan Prosen:

PETSTOLETNICA ROJSTVA NAŠEGA ASTRONOMA

Ključne besede: astronomija.

Elektronska verzija: <http://www.presek.si/17/994-Prosen.pdf>

© 1990 Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije

© 2010 DMFA - založništvo

Vse pravice pridržane. Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez poprejšnjega dovoljenja založnika ni dovoljeno.

PETSTOLETNICA ROJSTVA NAŠEGA ASTRONOMA

Novejše raziskave naše kulturne in znanstvene dediščine kažejo, da so se v preteklosti Slovenci številneje in intenzivneje ukvarjali z naravoslovjem, kot si navadno mislimo. Tako so na primer že pred Nikolajem Kopernikom (1473 – 1543), utemeljiteljem heliocentričnega sistema, delovali vsaj trije slovenski astronomi *, s čimer se morejo pohvaliti le redki narodi.

Kopernikov sodobnik je bil veliki slovenski izobraženec *Andrej Perlah*. Rojen je bil 1490 v Svečini pri Mariboru. Na Dunaju je študiral matematiko in medicino. Bil je 34 let profesor dunajske univerze, najprej profesor matematike in astronomije na filozofski fakulteti, po doktoratu iz medicine pa še na medicinski fakulteti. Petkrat je bil dekan, 1549 pa tudi rektor. Bil je med redkimi profesorji medicine, ki so sloveli tudi kot humanistični in matematični pisci. Sploh je dosegel najvišje funkcije medicinske fakultete in univerze. Doktor znanosti in doktor medicine *Andreas Perlachius – Stirus* (Štajerski), kot so mu nadeli naziv ob izvolitvi za dekana medicinske fakultete 1539, pa je bil tudi med najuglednejšimi dunajskimi zdravniki. Posebno zavzeto se je boril proti najhujši nalezljivi bolezni tedanjega časa – kugi, ki je za Perlahovega življenja še vedno močno razsajala. Veliki učenjak je umrl na Dunaju 1551, torej prav v letu, ko smo Slovenci dobili svojo prvo tiskano knjigo.

Kot vsi humanisti je tudi Perlah pisal v latinščini, ki je bila splošno razumniški jezik tistega časa. Perlah je imel enciklopedično znanje. Odlično je obvladal matematiko, fiziko, astronomijo in grščino, latinščino pa še medicino. Napisal je številne krajše in daljše razprave in je avtor več tiskanih del, večinoma z matematično in

The image shows two pages from the 'Almanach novum' for February 1520. The left page is titled 'Almanach novum et exactus planetarum capitulum secundum' and the right page is titled 'Almanach novum et exactus planetarum capitulum tertium'. Both pages contain tables with columns for planets (Mercurius, Venus, Sol, Luna, Mars, Jupiter, Saturnus) and rows for various astronomical parameters like longitude, latitude, and time.

Slika 1. Astronomski podatki za februar 1520 v Perlahovem almanahu – *Almanach novum* 1520. Podatki so izračunani za dunajski poldnevnik.

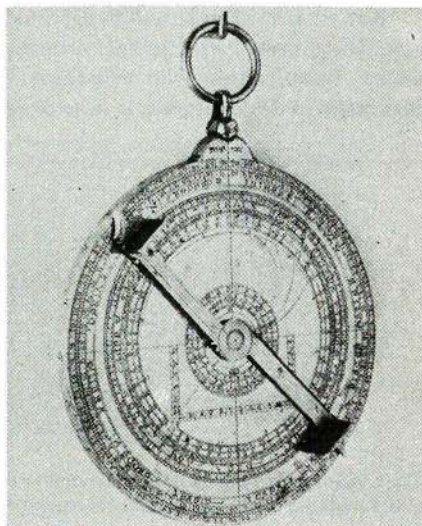
* To so *Hermanus de Carinthia* (Herman Koroški, 12. stol.), Ljubljčan *Johannes Lezi-cius* (Janez Lezič, 13. stol.) in *Bernard Perger* (1440 – 1502) iz Zgornje Ščavnice v Slovenskih Goricah, profesor latinščine in matematike na dunajski univerzi.

astronomsko vsebino. Eno knjigo pa je napisal z medicinskega področja (navodilo za boj zoper kugo).

Na splošno je Perlah obnavljal in razširjal učbenike svojih predhodnikov, zlasti almanaha, letopise, efemeride in koledarje z astrološko in astronomsko tematiko (slika 1). V astronomskih efemeridah je že obravnaval lege planetov med seboj in lege planetov glede na svetleše zvezde. Tako ni obravnaval planetov še nihče pred njim. V tem pogledu je njegovo delo samoniklo in mnogo bolj samostojno od njegovih predhodnikov. Astronomskim napovedim je navadno dodajal še zdravniške nasvete (na primer navodila za puščanje krvi, striženje las, obrezovanje nohtov). Izdelal je tudi več astronomskih instrumentov, med njimi astrolab (slika 2), s katerim je opazoval Soncu najbližji planet Merkur, kar je uspelo le redkim tedanjim astronomom. Ko v efemeridah omenja svoje instrumente, dodaja, da ga sicer nekateri neuki zasmehovalci zbadajo, vendar ga tolaži misel, da so imeli celo največji zvezdoslovci obrekovalce.

Perlah je naš prvi astronom, ki nam je zapustil tiskana dela. Čeprav se je poslovil od svoje prvotne stroke – filozofije in se nato z enako ali pa še večjo vnemo posvetil medicini, si je z izdajanjem almanahov, koledarjev in letopisov, v katerih je objavljal preglednice z astronomskimi podatki, med Slovenci in širše ustvaril velik ugled. Pomen njegovega dela v slovenski kulturni zgodovini še ni v celoti ovrednoten.

Slika 2. Astrolab – starinski astronomski instrument za merjenje višine lege vesoljskega telesa in tudi časa. Morda je Perlah uporabljal astrolab za določevanje inkubacijskega časa pri kugi, saj ur, kot jih imamo danes, seveda tedaj še niso poznali. Več o astrolabu preberite v F. Hoyle, *Astronomija*, MK, Ljubljana 1971, str. 39 do 43.

Morda je celo večji, kot mislimo, saj je v njegovih prikazih astronomskih podatkov (predvsem glede obravnavanja planetnih leg) čutili nov način posredovanja snovi. Morda se je ob proučevanju planetov že približal spoznanju o heliocentričnem sistemu, ki si je tedaj, po Kopernikovi smrti, že polagoma utiralo pot v znanstveni svet.